

А. Р. Ванієва,
к. е. н., старший викладач кафедри економіки і менеджменту,
РВУЗ "Кримський інженерно-педагогічний університет"

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ У ПРОЦЕСІ ГОСПОДАРСЬКОГО РОЗВИТКУ

A. R. Vanieva,
PhD in economics, assistant professor of Economics and Management Department, Republican Higher Educational
Institution "Crimean Engineering and Pedagogical University", Simferopol

CONCEPTUAL PRINCIPLES OF FORMING AND USING RESOURCE POTENTIAL IN THE PROCESS OF ECONOMIC DEVELOPMENT

У статті обґрунтовується сутність та структура ресурсного потенціалу господарської діяльності. Виділяється значення природного та виробничого його компонентів. Визначаються концептуальні засади використання ресурсного потенціалу в умовах формування інноваційної моделі господарювання.

The essence and structure of resource potential of economical activity are substantiated in the article. Significance of its natural and industrial components is singled out. Conceptual principles of using resource potential during the formation of an innovative model of management are defined.

Ключові слова: ресурсний потенціал, господарські процеси, інноваційна модель, концептуальні засади, ресурсозбереження, управління.

Key words: resource potential, economic processes, innovative model, conceptual principles, resource saving, management.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Функціонування господарського комплексу країни пов'язане з великими навантаженнями та впливом виробничої діяльності населення на природне середовище, значними обсягами екологічно шкідливих відходів та викидів у довкілля, виснаженням багатьох видів ресурсів, зниженням якості проживання населення в цілому. Одночасно суттєво уповільнилися процеси економічного зростання в національній економіці, відбувається затяжний спад обсягів виробництва, уповільнилися процеси його інтенсифікації та ресурсозбереження. Це викликає теоретичну та практичну необхідність розробки науково обґрунтованої системи раціонального використання ресурсного потенціалу, його збереження та відтворення у глобальному, державному, регіональному та локальному (окремих територій) вимірах.

СТАН ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Необхідно відзначити, що проблеми визначення сутності, використання та відтворення ресурсного потенціалу є достатньо вивченими. Вони висвітлювалися у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів. Проблеми визначення сутності оцінки та ефективності використання природно-ресурсного потенціалу досліджувались у працях В. Борисової, П. Борщевського, В. Волошина, К. Во-

лошука, Ю. Губені, В. Гладія, А. Даниленка, І. Прокопи, М. Хвесика та ін. Проте подальших досліджень потребують питання ефективності ресурсокористування та ресурсозбереження в умовах значних змін, які відбулися у галузевій та територіальній структурі господарської діяльності, інституціональному забезпеченні організації використання та відтворення природних ресурсів.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В умовах обмеженості бюджетних та інших фінансових ресурсів у країні саме внутрішній, природний, виробничо-економічний та трудовий ресурсний потенціал територій слід вважати головним ресурсом їхнього розвитку. Отже, забезпечення раціонального формування, використання і подальшого нарощування ресурсного потенціалу є одним з найважливіших завдань органів місцевого самоврядування, громадських організацій, науковців та практиків.

У теперішніх умовах конкурентоспроможність національного господарства забезпечується, головним чином, впровадженням нових форм організації виробництва, його корпоратизації та капіталізації, використанням інноваційних технологій, маркетингових стратегій розвитку, підвищенням освітньо-кваліфікаційного рівня трудового потенціалу, активізацією агробізнесу, ство-

ренням дорадчих та комунікаційних мереж. Ринкова економіка передбачає жорсткі вимоги до підвищення корисного ефекту від використання наявних резервів та ресурсів, засобів розбудови і зміцнення ресурсного потенціалу, зниження затрат на виробництво, підвищення якості товарів та послуг [1, с. 165—171].

Ресурсний потенціал являє собою сукупну інтегральну продуктивність матеріально-речовинних і природних засобів виробництва, а також трудових ресурсів, які відображаються показниками виходу валової і товарної продукції на одиницю земельної площі. Економічна ефективність використання ресурсного потенціалу вимірюється показниками виходу валового, чистого і національного доходу на гектар площі землі. Всі показники продуктивності і економічної ефективності використання ресурсного потенціалу розраховуються на одиницю території. Це зумовлено тим, що вона є просторовою базою розміщення продуктивних сил, предметом праці й основним засобом виробництва, необхідною умовою життя і виробничої діяльності населення.

Цю обставину інтегрально зумовлюють всі компоненти зовнішнього середовища: поверхня землі, геологічна будова, ґрунтовий покрив, густота гідрологічної мережі, кількість сонячного тепла і світла, радіаційний баланс, температурний режим, кількість опадів, газовий склад атмосфери, а також щільність населення і поселенська мережа, розміщення промислових і сільськогосподарських підприємств, транспортних комунікацій, антропогенне і техногенне навантаження [2, с. 27—29]. Територіальне поєднання усіх виробничих ресурсів (природних і економічних) утворює ресурсний потенціал національного господарства, а його складові — територіально-компонентну структуру.

Основними складовими територіально-компонентної структури господарства є населення і трудові ресурси, природні умови і ресурси та основні виробничі засоби. Однак треба зазначити, що інтегральна продуктивність не є простою сумою віддачі окремих їх видів, а потенціалом усієї системи природно-територіального комплексу, в якому одні ресурси виступають як предмети праці і засоби виробництва, а інші — як умови. Вона залежить від територіального поєднання ресурсів, їх якості і кількості та індивідуальної продуктивності кожного їх виду і функцій, які вони виконують у виробничому циклі [3, с. 127—129]. Функціональна структура ресурсного потенціалу визначається поточними і перспективними потребами суспільства у нових видах продукції, рівнем розвитку продуктивних сил та ефективністю їх використання, можливостями залучення національної економіки у глобальну систему поділу праці.

Територіальна структура ресурсного потенціалу, яка поєднує зосередження природних, виробничих, трудових ресурсів в окремих місцях, обумовлена тим, що будь-яка виробнича діяльність (однак, як і основні чинники, що впливають на неї) протікає на певній території, де на неї великий вплив має географічне середовище. Використання просторової структури ресурсного потенціалу передбачає територіальну організацію виробництва, формування і розвиток територіально-виробничих комплексів або кластерів.

Територіальне поєднання природних умов і ресурсів, тобто компонентна структура, найбільше впливає на об-

сяги виробництва продукції сільського господарства, гірничодобувної промисловості, рекреації, їх розміщення і спеціалізацію [4, с. 7—22]. Отже, врахування ресурсних можливостей кожного регіону країни, вибір правильного напрямку спеціалізації їх господарських комплексів, ефективного залучення в систему міжрайонних і національногосподарських зв'язків, дозволяє максимальною мірою використати ресурсний потенціал для реалізації цілей соціально-економічного розвитку.

Концептуальні засади розв'язання проблеми найбільш ефективного використання виробничих ресурсів пов'язано з оптимізацією їх розподілу між галузями і сферами виробництва, економічними районами і областями, яке забезпечує не тільки високу результативність і економічну ефективність виробництва, але і динамічність розвитку у природі і суспільстві. У випадках, коли розподіл природних ресурсів неможливий, як, наприклад, для сільськогосподарських угідь, або пов'язаний з великими негативними екологічними наслідками (перерозподіл річного стоку), можлива територіальна організація виробництва продукції в таких районах і зонах, які мають необхідні природні умови і ресурси з наступним, через ринкові відносини, їх перерозподілом.

Планування ресурсокористування зорієнтоване на необхідність оптимального розміщення виробництва, сприяє зростанню обсягів і підвищенню його економічної ефективності [5, с. 80—85]. Загальна сукупна продуктивність інтегрованого природно-ресурсного потенціалу, однаково як і продуктивність кожного окремого виду ресурсів, лежить в основі природного і суспільного відтворювального процесів і позначається на темпах економічного росту національної економіки в цілому.

Забезпечення високого рівня залучення та використання ресурсного потенціалу національної економіки можливе лише на основі запровадження планово-прогнозних механізмів щодо його розвитку. Зокрема, це вимагає розроблення в рамках регіональних стратегій соціально-економічного розвитку стратегій зміцнення ресурсного потенціалу окремих галузей та територій, підвищення його конкурентоспроможності. Ці стратегії мають забезпечити: створення економічних, організаційних та нормативно-правових передумов реалізації основних принципів сталого розвитку; здійснення реструктуризації господарських формувань на основі запровадження інвестиційно-інноваційної моделі з урахуванням особливостей їхнього потенціалу; широкий розвиток підприємництва, насамперед малого та середнього бізнесу як головного чинника соціально-економічного розвитку, підвищення зайнятості населення, наповнення місцевих бюджетів; зміцнення економічної інтеграції регіонів завдяки максимально ефективному використанню їхніх конкурентних переваг [6, с. 28—32].

Їх характеризує також сприяння всебічному розвитку людського потенціалу завдяки стабілізації та поліпшенню демографічної ситуації, досягненню продуктивної зайнятості населення, високому рівню розвитку соціальної інфраструктури; розбудова та модернізація інфраструктури регіонального розвитку для підвищення інвестиційної привабливості, поліпшення умов запровадження передових інноваційних технологій; вдосконалення системи охорони довкілля та використання природних ресурсів, механізмів та інструментів вироб-

лення та реалізації на регіональному рівні екологічної політики.

Залучення додаткових ресурсів місцевого та регіонального розвитку потребує принципової зміни управлінських підходів як на місцевому, так і на державному рівні, іншого рівня кваліфікації та організованості управлінських кадрів, постійної роботи щодо розширення ресурсної бази для забезпечення сталого розвитку українських міст і сільських територій [7, с. 48—51]. Для реалізації визначених завдань необхідно розробити систему заходів щодо зміцнення ресурсного потенціалу, ґрунтуючись на глибокому вивченні та оцінці природних, економічних, наукових, трудових ресурсів кожного регіону, розроблення механізмів їх ефективного використання, поєднання методів адміністративного і економічного впливу.

Важливою проблемою сучасного етапу розвитку економіки України є пошук напрямів ефективного використання наявних виробничих ресурсів господарства та формування потенціалу, необхідного для виробництва визначеної кількості конкурентоспроможної продукції. Нині ця проблема набуває особливого значення у зв'язку з випередженням темпів витрачання матеріальних ресурсів порівняно з темпами виробництва продукції. Отже, виникає гостра потреба у вивченні основних тенденцій ресурсного забезпечення виробництва та розробки відповідних пропозицій щодо покращення ситуації в галузях.

Різні види ресурсів вимагають різних затрат суспільної праці, спрямованої на те, щоб зробити їх доступними для господарського використання і перетворити їх у предмети праці, основні засоби виробництва. Ця оречевлена праця переноситься на вироблену продукцію і визначає рівень її собівартості і рентабельності. Підсумовуючи вищесказане, необхідно підкреслити, що ресурси є природною і економічною основою відтворювального процесу як у суспільному виробництві в цілому, так і окремих його галузях, важливим чинником сільських та інших територій.

Необхідність постійного нарощування промислової і сільськогосподарської продукції для забезпечення постійно зростаючих потреб населення пов'язана із залученням до виробництва все більшої кількості природних ресурсів. Це супроводжується і позитивними, і негативними процесами. Деструктивні зміни викликають переформування природних комплексів, оскільки втрата одного з їх компонентів викликає розвал і руйнацію всієї екологічної системи. Тому оптимізація природно-господарської структури, підтримання екологічної рівноваги і збалансованого обміну речовин між суспільством і природою повинні стати основою сучасного господарського розвитку.

Основними принципами, на яких повинно базуватись природо- і ресурсокористування, є наступні: пізнання і всебічне використання в господарській практиці об'єктивних законів природи, діалектичної єдності всіх її елементів, взаємозв'язку і взаємообумовленості всіх процесів, які відбуваються в біосфері; бережливе ставлення до природи, максимальне використання її умов для фізичного, розумового і естетичного розвитку населення України, а природних ресурсів — для постійного нарощування виробництва і збільшення матеріальних благ.

Вони передбачають науково-обґрунтований підхід до організації природокористування, організованого на всебічному врахуванні інтересів держави, економічних ра-

йонів і галузей в природних ресурсах, сировині і готовій продукції, повсюдне створення чистого і здорового природного середовища для життя і виробничої діяльності населення; планомірність і комплектність в організації природокористування, недопущенні стихійності, перевага загальнодержавних інтересів над вузьковідомчими у використанні природних багатств; регулювання господарських потреб у відповідності з можливостями природи; максимальне забезпечення країни власними природними ресурсами шляхом їх найбільш раціонального і комплексного використання, оптимального розподілу між регіонами і галузями національного господарства.

Необхідність відтворення природного середовища і його ресурсів, а отже, і відчуження великої кількості коштів для цієї мети, які не можуть бути використані для розширення виробництва, вступають у суперечність з тенденцією зростання виробництва і споживання матеріальних благ. Причому, в міру розвитку продуктивних сил і залучення до виробництва все більшої кількості ресурсів, ця суперечність поглиблюється. Цю проблему можна розв'язати, перш за все, на основі більш інтенсивного і комплексного використання природних багатств за умови збереження рівноваги у природних комплексах і екосистемах. Якщо розглядати виробництво як процес взаємодії людини з природою, то треба підкреслити, що між суспільними потребами та обсягами виробництва і залученням до нього природних ресурсів існує не тільки прямий, але і зворотній зв'язок. Регулюючи свої потреби, суспільство регулює і обсяг речовин, які вилучаються з природи.

Визначаючи свої потреби, держава повинна дбати і про можливість природи задовольняти ці потреби. Визначення економічно обґрунтованих потреб у відповідності з тими лімітами і можливостями їх забезпечення, які має природа, повинно стати головним напрямом політики національного соціально-економічного розвитку. Ресурсний потенціал може тільки тоді забезпечувати високу віддачу, коли в ньому оптимально поєднуються природні і трудові ресурси та основні виробничі фонди. Темпи зростання обсягів виробництва продукції і підвищення рівня продуктивності праці залежать від рівня фондозабезпеченості та фондоозброєності праці.

Основні виробничі фонди здатні ефективно функціонувати і забезпечувати високу ресурсовіддачу та економічну ефективність виробництва за умови достатньої кількості оборотних. Останні являють собою сукупність матеріально-речових цінностей, які споживаються в процесі виробництва за один кругообіг і повністю переносять свою вартість на заново вироблену продукцію. Це економічна форма функціонуючих у процесі виробництва предметів праці, включаючи і засоби праці. Вони повертаються у господарські формування у грошовій формі після кожного кругообігу.

Отже, тільки за умови оптимального поєднання основних виробничих і оборотних фондів можливе забезпечення ефективного використання всього ресурсного потенціалу і підвищення ресурсовіддачі. Тому нарощування виробництва основних і оборотних фондів до їх нормативної потреби, зведення їх до оптимального співвідношення і структури, стає одним із основних шляхів підвищення економічної ефективності використання всього ресурсного потенціалу й поступального

розвитку національного господарства. В умовах ринкової економіки важливе значення має вартісна оцінка ресурсного потенціалу. Однак її обчислення досить складне у зв'язку з великою методичною неузгодженістю оцінки різних видів ресурсів. На сьогодні ми маємо одинадцять способів визначення грошової ціни землі, декілька способів оцінки робочої сили. Що стосується основних виробничих фондів, то вони у зв'язку з інфляцією і багаторазовим підвищенням цін зазнавали багатократної переоцінки.

Досліджуючи ситуацію на ринку матеріально-технічних ресурсів, необхідно відзначити досить високий рівень монополізації даної галузі посередницькими структурами, що пропонують здебільшого продукцію закордонних виробників. При цьому вітчизняні підприємства одержують продукцію за значно вищою ціною від вихідної ціни заводу-виробника. Таким чином, основна сума прибутків від їх діяльності переходить до посередницьких структур. Безперечно, усунення даної невідповідності, на нашу думку, вимагає жорсткого регулювання діяльності посередницьких структур, що допоможе забезпечити високу якість послуг та збільшення надходжень до бюджету.

Обстановка, що склалася, вимагає обґрунтування ефективних заходів, спрямованих на організацію системи матеріально-технічного забезпечення, пошуку джерел фінансування, впровадження в практику інноваційних моделей господарського розвитку. З метою підвищення ефективності виробництва необхідними є поновлення матеріально-технічної бази, створення майнових фондів, підготовка та підвищення професійної кваліфікації, державна фінансова підтримка. Стратегія матеріально-технічного забезпечення господарського комплексу повинна спрямовуватися на відтворення та розвиток технічних засобів виробництва на основі національного машинобудування. Для досягнення цього необхідно створити ефективні економічні механізми, які мають забезпечити вагоме збільшення обсягів інвестицій у технічне переоснащення.

Затяжна економічна криза, що характеризується значним зменшенням обсягів виробництва, завдала сильного удару по виробничому потенціалу всіх регіональних рівнів господарювання. Однак спад виробництва був дуже диференційованим через різний ступінь адаптованості окремих галузей до нових економічних умов, надання державної підтримки переважно базовим галузям, що мають високий ступінь територіальної локалізації, недостатній рівень внутрішньої кооперації та інтеграції виробництва. На сьогодні існує дуже суттєва регіональна диференціація за потужністю виробничого потенціалу та можливостями його адаптації до ефективного функціонування в умовах запровадження інноваційної моделі розвитку національного господарства.

Ми пропонуємо для визначення наявних і потенційних можливостей (джерел) розвитку застосовувати термін "ресурсний потенціал території" як такий, що найбільш повно відображає цільову функцію даного поняття, акцентує увагу на ресурсах як основі забезпечення суспільного розвитку. Ресурсний потенціал є основною базою формування механізму реалізації економічних інтересів. Головними інтегрованими складовими ресурсного потенціалу є: природно-ресурсний,

виробничий, людський та трудовиробничий потенціали. У сучасних умовах інформаційної економіки доцільно говорити також про виділення фінансового, інформаційного та інституційного компонентів ресурсного потенціалу, яким важко надати кількісну (а часто й якісну) оцінку, проте значення яких за умови запровадження інноваційної моделі господарювання постійно зростає.

ВИСНОВКИ

Найвагомішою складовою ресурсного потенціалу національного господарства є виробничий потенціал. Максимальне виробництво продукції може призвести до максимального використання ресурсів, що не завжди є раціональним та доцільним. Тому при трактуванні категорії "виробничий потенціал" необхідно враховувати максимально можливе та доцільне виробництво продукції при раціональному використанні ресурсів, що необхідні для процесу виробництва. Також слід відмітити, що при трактуванні поняття "виробничий потенціал" не надається належної уваги тому, як саме взаємодіє людина у процесі виробництва з навколишнім середовищем. Адже формування та нарощення виробничого потенціалу безпосередньо пов'язане із підвищенням антропогенним навантаженням на природне середовище, особливо таких галузей, як сільське господарство, металургійна та паливно-енергетична. Тому необхідно створювати та розвивати виробництво при найменшій шкоді навколишньому середовищу, що дозволить формувати виробничий потенціал на якісно новому рівні.

Література:

1. Борисова В.А. Організаційно-економічний механізм стимулювання відтворення природного ресурсного потенціалу АПК / В.А. Борисова // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: фінанси і кредит. — 2003. — №1. — С. 165—171.
  2. Борщевський П.П. Природокористування в агропромисловому комплексі України (територіальний аспект) / Борщевський П.П., Чернюк Л.Г., Якушик І.Д. — К: РВПС України НАН України, 1998. — 80 с.
  3. Волощук К.Б. Особливості розвитку земельних відносин в аграрному секторі України / К.Б. Волощук [За ред. М.І. Базмата] // Актуальні проблеми розвитку ринкової економіки: зб. наук. праць. — Кам'янець-Подільський, 2008. — 548 с.
  4. Волошин В. Концептуальні засади сталого розвитку регіонів України / В. Волошин, В. Трегобчук // Регіон, економіка. — 2002. — № 1. — С. 7—22.
  5. Губені Ю.Е. Європейська система сільськогосподарського обліку як інструмент економічної інформації для формування аграрної політики / Ю.Е. Губені // Економіка АПК. — 2008. — № 5. — С. 80—85.
  6. Даниленко А.С. Основні напрями удосконалення земельних відносин та їх роль у формуванні стратегії національної продовольчої безпеки України у XXI столітті / А.С. Даниленко // Економіка АПК. — 2001. — №4. — С. 28—32.
  7. Прокопа І.В. Соціальні аспекти розвитку сільських територій / І.В. Прокопа // Економіка АПК. — 2005. — № 11 (133). — С. 48—51.
- Стаття надійшла до редакції 29.03.2013 р.*